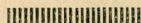

Лиш могила одна,
Правди спрагла, жадна,
Чорним чорна здаля бовваніла
Та про славних орлів,
Про синів соколів,
Про ту втіху пекучих жалів,
З буйним вітром в степу гомоніла.

Богдан Лепкий.

Записки втікача.

(Продовження)

III.

„Ідемо, ідемо знов!“ загомоніло возами.

І знов надія, що може нас хоч під вечір до якої стації пустять, щоб теплої страви хлебнути.

А якже, пустять!

Другу, третю стацію минули і поїзд зупинився — посеред піль.

Здалека видно село, таке, як у нас на Поділлю, або десь коло Полтави. З-поза зелених садів визирають білі хати, вилискуються до сонця соломною пошиті стріхи, під вікнами мальви, на полях соняшники, журавлі довгі шиї повитягали до неба. Небо, таке чисте, тихе і спокійне, буцім про війну і не чуло.

Дивишся і на гадку приходить тобі: а що там тепер у нас? Але відганяєш це питання від себе, як настирливу муху.

А діти знов: „хочемо до хати!“

„Звідки ми вам хати візьмемо?“ — відповідає котрась з мамів.
„Хати нема, хата далеко, чули?“

Діти дивляться перестрашено. Не вірять...

Черепахою лізуть хвилини.

— Хтось на звіди до машиністів пішов. Вертає.

„Ну, якжеж там? Куди ми ідемо, кажіть!“

„Або я знаю. Може до Пешту, а може поза Пешт.“

Побачимо. Але, в четвертім возі за нами, корову доять.

„Дістанете молока для дітей“.

Йдуть другі, пішов і я.

Приходжу до четвертого воза. Там будник з-під Отинії з цілим своїм маєтком утікає. Корову забрав також. Його донька, молода вчителька, сидить на стільчику і доїть. Корова озирається: „що за честь?“ І навіть хвостом не махне. Тихо стоїть. Скопець наповнюється вщерть.

Панночка дивиться на нас. „Для дітей?“

„Для найменших.“

Радо наповнює горнятка. Мое також.

„Що маю заплатити?“ питаюся несміло.

Зробила великі очі і спаленіла. „Щось також питаєте! Ми, товариші недолі“.

„Спасибі вам, пані“.

Сонце заходить і жмуток золотого проміння кидає на її голову*).

IV.

Друга ніч у вагоні.

Нарікаємо.

Але хтось каже: „Тії, що їх на Сибір везуть, тижнями ліжка не побачать.“

„Правда“.

І нарікання мовкнуть. Навіть соромно стає, бо які ті наші терпіння?

„Але втрати, мої панове, втрати!“ відзивається якийсь старий чоловічисько. „Всьо поза нами, а перед нами що? А був же чоловік чимось і щось мав. А тепер дивіть!“ і показує на своє плехеньке вбрання. „Гадаєте, кращого не бачив? Лиш було переберися. Так ні. Буцім мені памороки забило“.

„Всім нам, пане добродію, буцім хтось розум відібрав“ — відповідає другий „Моя жінка, приміром, так тая за куркою вганяла, конче її хотіла взяти з собою. Подумайте, така звичайна курка, що вона варта? Дві корони, ну, скажім три. А заручинові перстені у комоді лишила“.

„Ах, чого ми не лишили, паноньку!“ — жалується якась заплакана міщанка і вичисляє, скільки то вона всякої всячини мала, і одягів, і білля і срібної посуду. Видно, що лекше їй стає, як вичислить. „Якби знаття...“ починає і не кінчить, бо сльози не дають.

„Якби знаття...“

*) Не знаю, як тая панночка називалася. Може прочитає ті слова. Най їй будуть за подяку.

„Ой того!“

Поїзд знов їде. Мабуть сам не знає куди. Якимись бічними, льокальними лініями, на котрих застановлений рух.

Сонце зайшло, студеніє. Гаснуть обличчя, меркне блеск очей, цілий віз — один великий смуток.

Тільки голоси чути.

„Не знати, чи ми ще вернемо туди?“

„До дому?“

„А кудиж?“

„Буде, як Бог дасть“.

„Бог війни не хотів...“

...Мовчанка.

А по хвилині. „Може борше вернемо, ніж хто собі гадає“, хрипить якийсь гугнавий, сильно здертгий голос. „Я під Сараєвом був, знаю, що таке війна. Наші їх пустили за Дністер, може й поза Карпати пустять“.

„Ох, не кажіть!“ благає мішанка.

„Пустять“, обстоює при своїм той самий гугнавий голос, а тоді, як зайдуть їх із „тилів“, як відітнуть від „бази...“

Від вази?“

„Від бази кажу, та як зачнуть прати, як зачнуть, то такий гуляш зроблять, що ну!“

„Дав би то Бог!“

Дасть!.. Гадаєте в нашого мудрих людей нема? Я дванадцять літ у війську вибув, дві „мендалі“ і оден „крайц“ дістав, на вітер не говорю... Але файку то можемо собі закурити. Правда?“

Мушцини критикують, бо файки поза Карпати Москаль не побачить.

„Ой може не куріть?“ — відраджує сумний, жіночий голос.

Та його не слухають, набивають файки і світять сірник.

Блимнуло світло в темряві.

Дві жінки з малими дітьми на колінах, сидять проти себе і снять на пні. Ніби кланяються одна другій, мало чолами не зударяться.

„Ходім на куритар, най жінки трохи положаться“, каже котрийсь із мушцин. А другий: „Ходім! Жінки слабий народ, хоч витривалий“.

„Витривали вони до часу. А як їх біда зможе, то такі мягкі робляться, як глина“.

Виходять. Жінки лягають спати.

На коритарі ще з годину чути мужеські голоси. Радять, якби то найкраще можна ворога побороти. Але коло півночі і вони мовкнуть.

Мащини сопуть, колеса торохтять, заліззя дзеленькотить але чимраз тихіше і повільніше, аж і поїзд, утомлений довгою їздою, засипляє „в степу, в незнаемому полі, серед угорської землі“.

Я також, де стояв, там і впав на долівку.

Кулак під голову, на хребет пелерину натягнув, ту саму, що в ній кілька вакацій по горах волочився, ноги підібгав під себе, бо тісно і — добраніч!

Добраніч вам, барвінкові гори, добраніч, Черемоше й Пруте, Грамітне і Сокільське, Говерле і Шпиці! Добраніч люди, з якими мене добра доля у наших горах звела! Не одну гарну годину провели ми в купі, не одну мрію пережили! А тепер, бачите, чорна дараба долі Черемошем суне, а на ній кедрова домовина, — велика! Черемош клекотить на гуках, аж прибережні скелі дріжать, а на дарабі керманичем — розпука. Вергла стерно, очі в пітьму впилила, га! Нехай діється, що хоче...!

Дивляюся в мерехтливій хвилі і вслухуюся в добре мені відомі шуми; „може я засну“.

Але сон втікає з моїх повік.

Твердо мені, мов на магільниці лежу. Від дверей зимношнурком на голову тягне; перший приморозок бере.

А що буде, як мороз потисне?

Всі ми, я, жінка, діти по літньому вбрані, треба буде який теплий лах купити, — а за що?

За тих п'ять пальців, що пером тільки вміють по папері водити і за диплом, на який ти двадцять літ учився, а за який тут, на чужині, ніхто тобі зломаного грейцара не дасть...? Так мститься життя на тих, що залізли в папери і про нього забули.

Чи не краще було з таким добром залишитися в горах, між своїми людьми? Не дали б вони тобі пропасти; жили би ви разом і згинули би вкупі. Хоть у рідній землі ваші кости спочили б. А так що?

Обертаюся на другий бік, але й на другім не краще. Твердо, зимно, а повітря у возі таке, що й сказати не можна.

Примкнеш повіки, і здається тобі: ось-ось уснеш, аж нараз звідки не візьмуться думки і збудять тебе: „Вставай, збирай свої втікайте! Бо погадай, куди тебе завезе цей поїзд? В тюрму,“

в табор, або на другий світ. Чому ти не пробував дістатися до дому? Там у тебе хата, книжки, папері, там твоє місце чекає“.

До дому? Як? Одної днини залізницю для цивільних людей замкнули, не відчинили почти, не виплатили платні, всі дороги й стежки вартами загородили. Куди не розженешся: „стій!“ І як я мав „пробиратися до*дому“?

„А якось же втікаєш?“

„Бо всьо втікає за гори, лиш на захід не смій. Не бачиш?“

„Так, так. Гарно вони про вас подбали, про своїх вірних слуг. Гарно!

Двадцять літ тримався ти їхньої клямки, а тепер відштовхнули тебе і летиш, як той камінь у пропасть.

Нема для тебе стриму, нема!.. Або може і є... Знаєш, ти ще не старий. Місяць, два і покличуть під гвер. Побачиш, що покличуть. І ти підеш, бо мусиш іти. І будеш знов чоловіком, поки не згинеш“.

„А жінка й діти?“

„Смішний! Тут у велике зайшло, а ти про жінку і дітей торочиш? Жінки і діти добрі, але для мирних часів.

Розумієш?“

— — — — —
Нічого я зрозуміти не можу. Не вмію думати категоріями війни, я — людина миру.

Повертаюся і пробую лежати горілиць. Так ще найкраще. Боки не болять. Замикаю повіки... „може я засну“. Шовковими нитками снуються звуки народньої пісні: „Може я засну“.

Сон... „Тихий сон по горах ходить, за рученьку щастя водить...“

Ходив колись, ходив. А тепер війна по горах ходить. Гарматами й скорострілами сон від людей відганяє, а як кого вколише, як кому повіки затулять, то раз на все... Спи!..

— — — — —
Якже мені заснути, коли думки спокою не дають? Думки про людську і свою долю: про кривду і злість, про зневажання Христових заповітів, про вивертання правди до гори дном...

Хтось мені уста затулює рукою: „лиши, лиши! бо вже того слухати не годен.

Ось глянь!“

Бачу поле, наше рідне поле. Як полотенця простяглися ниви, покраяні межами густими. Межі до річки біжать, до верб, задивлених у воду. Щось їм мають казати.

